

OSMANLI MEZAR TAŞLARININ ÖNEMİ VE SANATSAL BOYUTU

CULTURAL AND ARTISTIC IMPORTANCE OF OTTOMAN TOMB STONES

*Onur Çetin**

Öz

Dört bir coğrafyada hüküm süren atalarımız çeşitli ırk ve milletleri içerisinde bulundurarak asırlar boyunca barış, huzur ve hoşgörü ortamının teminatı olmuşlardır. Elbette ki bu çeşitlilik Türk kültür, sanat ve toplum yapısına da köklü bir birikim olarak yansımıştır. Osmanlı toplumu, tüm bu kültürel mirası mezar taşlarına da işleyerek mezarlıklarını kültür ve sanat merkezlerine çevirmişlerdir.

Eyüp bölgesi Osmanlı mezarlıkları da hem başkent İstanbul'da bulunması hem de Eyüp Sultan Hazretlerinin ebedi istirahatgâhı olması nedeniyle Eyüp bölgesinde bulunan Osmanlı mezar taşları, toplumun her kesimini yansıtan çeşitliliği ve kültürel, sanatsal bakımdan zengin mezar taşları örnekleriyle Türk ölüm kültürünü canlı olarak yaşatmaktadır.

Bu denli kıymete sahip Osmanlı mezar taşlarının önemini hatırlatarak ölümün Osmanlı mezar taşlarına yansıyan estetik boyutu üzerinde durulacak, inceleme kapsamında Eyüp mezarlıklarında tespit edilen mezar taşı örnekleri göz önünde bulundurulacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Kültür, Sanat, Birikim, Eyüp, Osmanlı Mezar Taşları*

Abstract

Our ancestors, who reigned in four geographies, have been the guarantee of an environment of peace, serenity and tolerance through various races and nations. Of course, this diversity is reflected in a deep rooted accumulation of knowledge of Turkish culture, art and society. Ottoman society transformed the cemeteries into culture and art centers by processing all this cultural heritage.

The Ottoman cemeteries in the Eyüp region are both the capital of Istanbul and the eternal house of Eyüp Sultan. As a result of the desire to be buried here because of the Eyüp region has become a prominent area with the feature of being a cemetery. Ottoman gravestones in the district of Eyup have various cultural and artistic gravestones. Reflects the Turkish culture of death

Recalling the importance of Ottoman gravestones that have such value, the aesthetic dimension of the death reflected on the Ottoman gravestones will be emphasized.

* Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Türk Halk Bilimi Bilim Dalı, ORCID: 0000-0002-6379-4405

Keywords: *Culture, Art, Accumulation, Eyüp, Ottoman Tomb Stones*

Giriş

Milletleri ayakta tutan, toplumsal birlik ve beraberliği sağlayan en temel dinamikler düşünüldüğünde; ortak geçmiş, kültür ve inançlar, duygu ve düşünce dünyası ile milletlerin yaşam tarzları ilk olarak akıllara gelmektedir.

Mezar taşları ölenlerin geçmişten geleceğe mesajlarını ileten en önemli iletişim araçları içinde yer almışlardır. Birçok kültürel özelliği üzerinde barındıran mezar taşlarının Türk toplum hayatına etkisi sayısız araştırmaya konu olabilir.

Türklerin tarihi serüveni, Orta Asya steplerinden Balkan Dağları'na kadar, geniş bir coğrafyada görülen yayılma hareketlerinin sonucudur. Bu denli geniş bir coğrafi sahada karşılaşılan farklı etnik unsurların kültürel etkileri ve İslamiyet'in kabulüyle Türkler'de mezar taşı yapısı ve ölü gömme gelenekleri de sürekli bir değişim ve gelişim göstermiştir. Orta Asya'nın balbalları, tamgalı taşları ve petroglifleri İslam'a geçiş ile yerini İslami yeni formlara bırakmıştır. Zamanla yazının daha yaygın kullanımı ile kitabeli mezar taşlarına geçiş yapan Türkler, yeni bir mezar taşı formunu ortaya çıkarmışlardır. Osmanlı Türkleri ile zirveye çıkacak olan bu yeni mezar taşı yapısı ekseriyetle beyaz mermerin üzerine işlenen, edebi bir üslup, simge ve semboller, başlık ve süslemeler ile sanatsal bir boyut kazanmıştır (Çağlar, Eralaca, 2018: s.162).

Mezar Taşlarının Milli, Manevi ve Kültürel Önemine Dair

Kültürel miraslar, milletlerin hafızalarını oluşturmaktadır. Hafızalarını kaybeden milletler; kişiliklerini, geçmiş ile bu gün arasındaki bağları ve kısacası milli, kültürel ve manevi kimlikleri ile şahsiyetlerini kaybederler.

Türk kültür coğrafyasında önce Göktürk balbalları şeklinde ortaya çıkan, Anadolu'ya Müslüman Türklerle dikilen mezar taşları, Osmanlı döneminde görünüm ve içerik bakımından daha da zenginleşmiştir. Özenle hazırlanan mezar taşları, üzerlerinde birçok sanatı barındırmaktadır. Kültürümüzü nesillerden nesillere aktararak milletimizin yaşadığı her yerde Türk kimliğinin sembolü olmuşlardır. Osmanlı mezar taşları türlü sanatları

aksettirip birçok sanatçının emeğini taşıyan milli kültür ve tarihimize ışık tutan, çok boyutlu, arşiv belgeleri niteliğindedir. Bir zamanlar aynı havayı teneffüs edip aynı mekânlarda yaşayan insanların inançları, kederleri, korkuları, sevinçleri ve çeşitli hissiyatını bizlere ulaştıran eşsiz kaynaklardır (Sevim, 2010: s.64).

Mezarların bir şehrin veya ülkenin nüfusunu, ekonomik ve sosyal tabakaları, sanatsal seviyesi, kısaca bütünüyle sosyo-kültürel geçmişi, yani modaları, gelenek ve adetleri hakkında çok ciddi bilgi kaynakları oldukları düşünülmektedir (Samsakçı, 2017: s. 19).

Toplumsal modayı yansıtması bakımından 17.yüzyılın sonlarına kadar kullanımı devam eden sarık ve sarıktan sonra kullanılmaya başlanan fes'in mezar taşlarına da yansıdığını gösteren iki görsel örneği:

Görsel 1: Sarıklı başlıklı mezar taşı

Sarığın terk edilerek fes'e geçilmesiyle fesli mezar taşları örnekleri görülmeye başlandı:

Görsel 2: Fesli mezar taşı-Eyüp

Atalarımızın hangi coğrafyalarda nasıl yaşadıkları, Anadolu'ya geliş zamanları, Anadolu'nun ne vakitten itibaren Türk yerleşimine açılmış olduğu, geçmiş dönemlerde yaşamış önemli şahıslar hakkında bilgiler gibi toplumun sosyal yaşamı, gelenek, kültür ve inanç dünyası bu gün mezar taşları ile takip edilebilmektedir. Bu nedenle mezar taşları Anadolu'nun halen yaşamakta olan en canlı eserlerindedir. Mezar taşları ve mezarlıklarımız, tarihi süreçte atalarımız ve hafızamız ile kurduğumuz bağlantının en önemli ayaklarından birini meydana getirdiğinden vazgeçilmez miraslarımız arasındadır.

Mezar taşlarının kıymetine somut bir örnek olarak; Milli Mücadele döneminde, Doğu Anadolu'da Ermeni devleti kurma girişiminin bulunduğu dönemlerde bölgede nüfus olarak hangi milletin fazla geldiğini tespit amaçlı, 1919' da Erzurum'a gelen Amerikan heyetinden General Harbord'a, Erzurum Belediye Reisi Zakir Gürbüz Bey pencereden mezarlıkları işaret ederek: *"İşte Türk mezarlığı, işte Ermeni mezarlığı; bu Ermeniler ölülerini yemediler ya!"* demiştir. Bu durum nüfus olarak Türklerin bölgede üstünlük kurduğunun da delili olarak gösterilmiştir. Tabii ki, küçücük Ermeni mezarlığı yanında, Müslüman mezarlığı çok daha büyüktü. Böylece vatanın gerçek sahibini tespitte mezarlıklar önemli bir kanıt olmuştur. Esasen mezarlıklar, bütünüyle bir memleketin tapusu ve karakteri hüviyetindedir (Evren 2006: s. 484-485). Bu

duruma ek olarak Bugün ismini ilk defa duyduğumuz Kandiye, Eslimiye,, Polova, Vidin, Yanya gibi Osmanlı şehirlerini mezar taşlarından öğrenmekteyiz(Dere, 2011: s. 122).

Milli hafızamız; geçmiş ile bugün arasındaki bağı, gücünü bu kültür mirası olan mezar taşlarına bakarak yenileyebilir. Bu eserlerin korunarak yarının Türkiye'sine hakkıyla teslim edilebilmesi, toplumun ve bilhassa araştırmacıların boynunda manevî bir borçtur.

Günümüzde önemleri anlaşılan fakat buna rağmen yok olmaya da devam eden bilhassa Cumhuriyet öncesi devirlere ait mezarlıklar ve mezar taşları, bir nevi bu coğrafyanın tarihsel süreçteki değişimini somutlaştırarak ortaya koyan laboratuvarlardır. Bugün Anadolu'nun birçok mezarlığında Orta Asya'dan kadim bir gelenek olarak getirdiğimiz mezar tiplerini, mezar taşı formlarını ve bağlı oldukları boy tamgalarını hâlâ görebilmekteyiz. Geçmişin zihin yapısını bize gösteren bu taşların hemen yanında Osmanlı dönemi kitabeli mezar taşlarını ve nihayetinde harf devrimi sonrasında ait Latin harfli mezar taşlarını da gözlemleyebilmekteyiz. Bu mezarlıklar ilk Türk iskânı döneminden beri hala kullanılmaya devam eden ve medeniyetimizin değişim ve gelişimini, tek bir alan içerisinde, bize göstermesi açısından oldukça önemli maddi kültür varlıklarımızdır (Çağlar, Eralaca, 2018: 162).

Uygun disiplinler ile baktığımızda bir mezar taşının sanat ve edebiyat başta olmak üzere sosyoloji, felsefe, iktisat, antropoloji ve hatta tıp tarihiyle ilgili ipuçları vermesi mümkündür. Söz gelimi sanat analizi yapılan bir mezar taşı bize, hat, nakış ve yontuculuk sanatlarının geçmişiyle ilgili okumaları sağlar. Edebiyat okumalarına tabi tutulan bir taş ise bize geçmiş zamanlara ait şiir ve inşa estetiği ile edebiyat tarihini doğru tespitte yardımcı olur. Şehirlerin geçirdiği evreler, tarihi bilinmeyen olayların tanımlanması, atalarımızın kimlik ve meslek gruplarının belirlenmesi, aile ve şecere bilgisinin tespiti, eski çağların nüfus politikaları, geçmiş toplumların sosyolojik eğilimleri, geçirdikleri salgın hastalıklar ile tabii afetler, tıp tarihine ilişkin veriler vs. hep mezarlıklarda dosyalanmış bilgilerdir ve bunlar tarihin satır aralarını doldurmak için bize kaynaklık eder. Oysa bugün mezarlıklarımız kapağı açılmamak üzere kapatılmış eski bir kitap gibi durmakta, yıpranmakta, eskimekte ve elden çıkmaktadır. Bir mezarlık, aynı zamanda bir tarih atlasıdır; milletlerin yaşadıkları coğrafi mekânları en fazla

onlar belirler. Tarihî coğrafyasına sadakat göstermeyen milletlerin topraklarının yağmalanması da er veya geç kaçınılmaz olacaktır(Pala, 2001: s. 187).

Tarih uzmanlarından biri olan İlber Ortaylı Osmanlı mezar taşları için şu yorumu yapmıştır; Eski mezarlıklarımızın onurlu bir uygarlığın belgesi olduğu açıldı...”(Ortaylı, 1995: s.27-29). Bu bağlamda Eyüp mezarlıkları sahip oldukları mezar taşları örnekleri ve atmosferiyle medeniyetimiz hakkında ip uçları barındırmaktadır.

Mezar taşları üzerine işlenmiş edebi değeri yüksek zengin bir çeşitlilik mevcuttur. Ayet, hadis, vecize, atasözü, nesir, şiir, temenni gibi birçok şey mezar taşlarının dili olmuştur. Bu durumu örnekleyen bir mezar taşı örneği:

Görsel 3: Yazı sanatı ve içeriğindeki şiir ile sanatsal değeri

bulunan mezar taşı örneği

Bazı coğrafi isimler, mülki bölümler, devlet müesseseleri, meslek, sanat ve zanaatlarımız ile ilgili bilgilere mezar taşlarında rastlanmaktadır. Eyüp'te yer alan Osmanlı mezar taşlarının bu zenginliğe asırlardır ev sahipliği yapmaları bakımından mezar taşı geleneğindeki yeri oldukça önemlidir. Bu denli geniş bir çerçevede bilgi sağlayan Osmanlı mezar taşları üzerine yapılan çalışmaları, geleneksel- tarihsel yardımcı bilim dalları arasına katmak abartma olarak görülmemelidir (Laquer, 1997: s. 169). Bizlere bu kültürel mirası bırakan Osmanlı toplumu mezar taşlarının korunmasına özen göstermiştir. Bu durumun somut örneği ise; 1886 tarihinde Bergama kazı başkanlığı görevini yürütmekte olan arkeolog Carl Humann,

antik bir kitabeyi keşfetmek için bir Osmanlı şâhidesini deviren iki genç Alman arkeoloğa (C. Schuchardt ve von Doitinchem) “Siz ne yaptığınızı sanıyorsunuz! Türkler için mezarlıklardan daha aziz bir şey yoktur, onları böyle tahrik etmeye gelmez!” (Kökrek, 2015: s. 39) diyerek çıkıştığı da tarihî bir gerçektir.

Maalesef ki geçmişten bu güne doğru gelen zaman diliminde; yeni mezar yeri temin etme, hazine avcılığı, iklim ve diğer doğal şartlar, bakımsızlık gibi nedenlerden dolayı Osmanlı mezar taşları tarihi dokusunu yitirmektedir. Eyüp mezarlığında da bu durumun örneklerini görmek mümkündür:

Görsel 4: Bakımsız mezar taşları-Eyüp

Osmanlı Mezar Taşları ve Sanat

Türk sanatının ün yapmış alanlarından biri taş işçiliğiyle zirveye ulaşan mezar taşlarıdır. Hayatın doğum, evlenme, ölüm gibi üç ana döneminden biri olan ölüm çevresinde gelişen bu sanat dalının seçkin örneklerinden oluşan bir uzantısı İstanbul Eyüpsultan’da gözlenmektedir. Türk taş işçiliğinin bu konuda Osmanlı İmparatorluk Dönemindeki gelişme süreci ve beğeni düzeyini 15. Yüzyıldan başlayıp günümüze kadar ulaştıran Eyüpsultan mezarlıkları, kapalı ve açık türbeler yanısıra hazireler ile bunlara eklenen kabirlerin bulunduğu adalarla altı yüzyıllık bir açık hava müzesi vizyonu görevini yürütmektedir(Barıştı, 1997: s. 172).

Bazı toplumların inanç temelinde bir son ve bitiş olan ölüm, biz inananlar için yeni ve güzel bir dünyaya açılan saadet kapısıdır, sonsuzluk âlemine giden nurlu pencere, kabir ise "cennetten bir bahçe"dir. Medeniyetimizin biraz da bu mekânlarda kendisini gösterir. Mezar taşları, yüksek sanatlarımızın seçkin örnekleriyle doludur. Mimarî,

süsleme ve hat sanatları, kabir taşlarında zirveye çıkmış; insanımızın beşikten mezara kadar sanatla iç içe olduğu net bir şekilde görülmüştür (Şeyban, 2007: s. 18-19). Özellikle taşa işlenen sembolik ifadeler, meyve ve çiçek tasvirleri ziyaretçileri ölümün kasvetli hissiyatından uzaklaşarak nadide bir çiçek ve meyve bahçesi iklimine taşımaktadır. Çiçek ve meyve motifli¹ Osmanlı mezar taşları örnekleri:

Görsel 5: Süslü, çiçek motifli mezar taşı-Eyüp

Görsel 6: Kayısı motifli mezar taşı

¹ Çiçek ve meyve motifleri ölen kişinin cennet bahçelerine ve cennet meyvelerine erişmesini temenni etmektedir. Çiçek motifleri zarif olmasından ötürü genellikle hanım mezar taşlarında görülür. Meyve motifli hakkında detaylı bilgi için bakınız(Çoruhlu, 1998: s. 118-127). Çiçek motifli mezar taşları hakkında detaylı bilgi için bakınız(Gülcü, 2018: s. 191-206).

Atalarımızın mezar taşlarına gösterdiği hassasiyet aynı zamanda ebedi dünyaya duyulan hasretin, toplumun bilinç ve şuuru ile ince, zarif düşünce yapısının sanatsallaşmış göstergesidir.

Semavi Eyice küçüklü-büyükü mezar taşlarının, milli estetik ve tarih için önemini şöyle vurgulamıştır:

“...Hâlbuki Türk sanat tarihini yalnız dini mimarinin bir yapı türünde değil, fakat daha pek çok başka türlerde de araştırmak, tarih içinde gelip, geçmiş “fanilerin” sanat, zevk ve tutumunu ortaya koymak, o milletin medeniyet tarihindeki yerini tayinde büyük faydalar sağlayabilir. Sanat tarihinde mezar mimarisi ve süslemesi, bu türlerden biri olarak karşımıza çıkar. Bir insanın hatırasını ebedileştiren, hatta bir bakıma onu yüceleştiren büyük, iddialı mezar yapıları çok daha ufak, daha mütevazı eserlerde de temsil edilmektedir; bunlar Türk sanatının en küçük olarak bir milletin belirli devirlerdeki sanat zevkini ve halkın duygularını en güzel, en iyi aksettiren, üstelik tarihleri de açıkça belirtilmiş olan hatıralardır.” (Eyice, 1996: s. 124)

İstanbul gezginlerinden biri olan ve yüzyıllar önce ülkemizi ziyaret eden Edmundo Amicis, mezarlıklarımızdaki etkileyici manzara karşısında şunları söylüyor:

“Caminin etrafında ulu ağaçlar altında çiçeklerle çevrilmiş mermerler ve arabesklelerle parlayan gösterişli kitabelerle süslenmiş sultan, vezir ve saray büyüklerinin türbeleri yükselir. Bu, fevkalâde bir sessizliğe gömülmüş aristokratik bir mahalle gibi uhrevî bir hüznle beraber dünyevî bir hürmet hissini ilham eden bembeyaz, gölgeli ve şahane güzelliğe sahip bir mezar şehridir. Mezarlık bahçelerindeki yeşilliğin çelenkler ve demetler halinde sarktığı ve üzerinden akasya, meşe, mersin dallarının yükseldiği beyaz duvarların ve parmaklıkların içine geçiyor ve türbelerin kemerli pencerelerini örten demir dantellerin arasında, tatlı bir ziya içinde, ağaçların yeşil gölgeleri ile boyanmış mermer lahitleri görüyoruz. İstanbul’un başka hiçbir yerinde, ölüm tasvirini güzelleştiren ve korkmadan seyrettiren Müslüman sanatı bu kadar zarafetle gözler önüne serilemez. Dudaklarda hem dua, hem tebessüm uyandıran hüznün ve zarafet dolu bir kabristan bir saray, bir bahçe, bir mabettir bu” (Amicis, 1988: s.400-402).

Bu zengin çeşitliliği ve zarafet anlayışını yansıtmaması bakımından Eyüp mezarlığından bir görüntü:

Görsel 7: Eyüp mezarlığı'ndan çeşitli mezar taşları

Aynı zamanda mezar taşları yazıları süsleri ve şekilleri itibari ile Türk taş işçiliğinin en önemli şubelerindendir. Çeşitli sebeplerle heykel yapmayan² Türk sanatkârı, bütün maharetini mezar taşlarında ve bilhassa serpuşlarda göstermiştir. Özenle yontup her birini sanat eserine dönüştürdüğü mezar taşlarında ebediyet isteğinin yansımaları açıkça görülmektedir (Sevim 2010: s.128,129).

Rahmetli Enver Tunçalp mezar taşları gezilerinden şu bilgileri paylaşıyor: “*Mezar taşları muazzam bir sergi halinde idi. Heykel sergisi, resim sergisi, şiir sergisi, el işleri sergisi hep bir arada... Her kademedeki kişiler için ayrı biçimde oyulmuş ve şekillendirilmiş taşlar. Kavuklu, fesli, sarıklı başlar... Çocuklar için hakikaten zarif ve işlemeli sütunlar, hatun kişiler için oya oya, yazma yazma, tül tül mermerler... Hele kitabeleri, en güzel motifli bir şiir sergisinden daha hoş ve daha manalı*” (Tunçalp, 1971)

Hayatlarında, toplumun herhangi bir kesiminin unsuru olmakla birlikte, ölümleri neticesinde yaşayanların belleğinden silinmeye başlayan hatıralarını bir kaç nesil sonrasında

²İslami esaslarda resim ve heykelin hoş karşılanmaması en temel sebeplerdir. Detaylı bilgi için bakınız (Hocaoğlu, 2014).

duyurma isteğinin en açık delili, “Artık ben yokum, ama hatıram buradadır!” söyleminin estetik bir ifadesini Eyüp Sultan mezarlıklarında görmek mümkündür (Berk, 2006: s. 26).

Osmanlı toplumunun sanat zevki ve ruhunu ölüme dahi bu kadar hassas, ince ve duyarlı bir şekilde yansıtması toplumun şuur, kültür ve medeni yaşamını yorumlandırabilmek adına son derece önemlidir. Türkler gerek milli gerekse dini kimlikleriyle özellikle de Eyüp mezarlıklarıyla sadece kendi medeniyetlerine değil aynı zamanda dünya medeniyetine de somut eserler bırakarak bu zarafetin kalıcılığını sağlamışlardır.

Eyüp Bölgesi'nin yüksek tepelerinde yer alan mezar taşları atalarımızın tabiat ile sanatı iç içe geçirdiğinin bir göstergesi olarak düşünülebilir. Ölümden sonra dahi tabiat zevkinden vazgeçmeyen atalarımız şehrin en güzel manzaralarının bulunduğu yerlere mezar taşlarını inşa etmişlerdir. Eyüp bölgesi' de coğrafi konumu itibariyle bu durumun örneklerini barındırmaya müsaittir. Eyüp tepesinden mezar taşları örneği:

Görsel 8: Manzara konumlu Eyüp mezarlığı

Sonuç

Geçmişinden aldığı birikimi yansıtma noktasında çok önemli bir yere sahip Eyüp bölgesi bünyesinde yer alan Osmanlı mezarlıkları kadim medeniyetimizin bilgi, birikim, düşünüş ve anlayış yapısıyla beraber estetiğe olan ilgisini de somut bir şekilde ortaya koymaktadır. Geçmişimizle olan bağın en önemli noktalarından olan Eyüp mezarlığı gerek tasvirleri gerekse hayat ile iç içe bir görüntü sunması ile ölümün soğuk yüzünü zarafetle süslemiştir.

Geçmişte bu güne gelen süreçlere tanıklık eden mezar taşları dikildikleri dönemlerden bağımsızlaşmayarak geçmişten bu güne kadar gelen süreçlerde bizlere toplumsal bir seyir

sunmaktadır. Bu anlamda tarihimize ışık tutan detayları içerisinde barındıran Eyüp mezarlığının öneminin farkına varılması ve bu mirasın korunarak gelecek nesillere aktarılması nesiller arası bağın kurulması açısından oldukça önem arz etmektedir.

Kaynakça

- BARIŞTA, Örcün. "Eyüp Sultan'dan Bazı Çocuk Mezar Taşları", 1.Eyüp Sultan Sempozyumu, Sayfa: 172-180, İstanbul, 1997.
- BERK, Süleyman. "Zamanı Aşan Taşları", Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 2006.
- ÇAĞLAR, İlker Mümin. ERALACA, Hasancan. "Mezartaşlarının Göç ve İskan Tarihi Araştırmalarında Yardımcı Kaynak Olarak Kullanımı: Karkın ve Çobanisa Örneği", 1.Türk-İslam Mezar Taşları Kongresi, Aydın, 2018.
- ÇORUHLU, Yaşar. "Eyüp ve Çevresindeki Mezartaşlarında Görülen Kâse İçinde Meyva Tasvirlerinin Sembolizmi",Tarihi Kültürü ve Sanatıyla II. Eyüp Sultan Sempozyumu, Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları, Sayfa:118-127, 1998, İstanbul.
- DERE, Ömer Faruk, "Eyüp Sultan'da Taşa İşlenen Medeniyet, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2011.
- EDMANDO, De Amicis. "İstanbul", Çev: Y. Beynun Akyavaş, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988ORTAYLI, İlber, "İstanbul'dan Sayfalar", İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.
- EVREN, Burçak. "Surların Öte Yanı Zeytinburnu", Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 2006.
- EYİCE, Semavi. "Mezarlıklar ve Hazireler", İslâm Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1996.
- GÜLCÜ, Ali İhsan "Eyüpsultan Türbeler ve Anıt Mezarlar", Eyüpsultan Belediyesi Yayınları, 2018, İstanbul. 2018
- HOCAOĞLU, Cemaleddin. İslam'ın Resim ve Heykel Hakkında Hükümleri",Ümmet Yayınları, İstanbul, 2014.
- KÖKREK, Mehmet. "Tarihi Mezarlık ve Taşlarımızın Serencamı", Siyah Sanat Dergisi, Mayıs 2015, Sayfa: 38-43.

LAQUER, Hans Peter. “Hüve’l Baki İstanbul’da Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları”,
Çev: Selahattin Dilidüzgün, Türk Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997

PALA, İskender. “Eyüp Sultan’da Ebusuud Haziresi”, Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla
Eyüp Sultan Sempozyumu V, Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul,
Sayfa:186-191, 2001.

SAMSAKÇI, Mehmet. “Ölüme Açılan Estetik Kapı Türk Mezar Taşı Edebiyatı”, Kitabevi
Yayınları, İstanbul, 2017.

SEVİM, Nidayi. “Medeniyetimizin Sessiz Tanıkları”, Kitap Dostu Yayınları, İstanbul,
2010.

ŞEYBAN Lütfi. “Osmanlı Dönemi Taraklı Mezar Taşları ve Kitabeleri” Sakarya
Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Adapazarı, 2007.

TUNÇALP, Enver. “Mezar Taşları ve Manzum Kitabeler”, As Matbaası, Ankara.
1971.